

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ
1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

NICOLAS BERDIAEFF

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ *

Για τόν Ντοστογιέφσκυ τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς μοίρας του εἶναι πρὸ παντὸς πρόβλημα ἐλευθερίας. Ἡ μοῖρα καὶ οἱ διάφορες περιπλανήσεις τοῦ ἀνθρώπου καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία του. Ἡ ἐλευθερία εἶναι βαλμένη σαυτὸ τὸ κέντρο τῆς ἀντίληψης τοῦ Ντοστογιέφσκυ γιὰ τὸν κόσμον. Τὸ κρυφὸ του πάθος εἶναι τὸ πάθος τοῦ γιὰ τὴν ἐλευθερία. Εἶναι περίεργο πῶς δὲν ἐπρόσεξαν ὡς σήμερα ἀρκετὰ αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Χωρὶς ἀμφιβολία μὴδεὶς νὰ βρῆ πολλὰ μέρη ἀπὸ τὸ βιβλίον του τὸ «Ἡμερολόγιον ἑνὸς συγγραφέα», στὰ ὁποῖα ὁ Ντοστογιέφσκυ δείχνεται ἐχθρὸς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας γενικὰ, ὅπου ἐκδηλώνεται συντηρητικὸς καὶ ἀντιδραστικὸς ἀκόμη. Τὰ ἐξωτερικὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ἐμπόδισαν νὰ δοῦμε τὴν ἐλευθερία σὰν τὸν πυρῆνα τοῦ ἔργου τοῦ Ντοστογιέφσκυ, τὸ κλειδί ὅλης του τῆς φιλοσοφίας.

Αὐτὸ ποὺ λέμε «σκληρότητα» τοῦ Ντοστογιέφσκυ βρίσκεται σὲ ἄμεσο σύνδεσμον μὲ τὴν ἐλευθερία. Ὑπῆρξε σκληρὸς γιὰτὶ δὲ θέλησε ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τὸ φορτίον τῆς ἐλευθερίας του, οὔτε νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν πόνον χάνοντας τὴν ἐλευθερία του. Τοῦ ἐπέβαλλε ἀπεναντίας μιὰ μεγάλη εὐθύνη ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ γίνῃ ἐλεύθερος. Ἴσως νὰ ἦταν δυνατὸ νὰ μετριάσθουν οἱ ἄνθρωποι πόνοι στερώντας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερία.

Γιὰ τὸν Ντοστογιέφσκυ ὅμως ἡ ἐλευθερία εἶναι μαζί ἀνθρωποδικία καὶ θεοδικία. Πρέπει νὰ ζητᾶμε μαζί τὴ δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ δικαίωση τοῦ Θεοῦ. Ὅλη ἡ κοσμικὴ διαδικασία δὲν ὑπάρχει παρὰ σὰν συνάρτηση τῆς ἐλευθερίας· εἶναι μὴ τραγωδία ποὺ ἡ λύση της εἶναι ὑποταγμένη στὸ ζετύλιγμα αὐτοῦ τοῦ θέματος. Τὰ ἔργα καὶ οἱ τραγωδίαι τοῦ Ντοστογιέφσκυ παρουσιάζουν τὴν πείρα τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Ὁ ἄνθρωπος ἀρχίζει νὰ ἐπαναστατεῖ ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, ἔτοιμος γιὰ κάθε πόνον καὶ γιὰ τὴν τρέλλα ἀκόμη, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ αἰσθανθῇ ἐλεύθερος, ἀναζη-

τώντας συγχρόνως τὴν ὑπέριστα, τὴν τελικὴ ἐλευθερία.

Ὑπάρχουν δύο εἴδη ἐλευθερίας: ἡ πρώτη, ἡ ἀρχικὴ ἐλευθερία, καὶ ἡ δεύτερη, ἡ τελικὴ ἐλευθερία. Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀπλώνεται ὁ δρόμος τοῦ ἀνθρώπου γιομάτος ἀπὸ ἀνησυχίες καὶ πόνους, ὁ δρόμος τοῦ διχασμοῦ. Ὁ Ἅγ. Αὐγουστίνος στὴν πάλη του ἐναντίον τοῦ Πελαγιανισμοῦ εἶχε διδάξει τὴν ὑπαρξὴ τῶν δύο ἐλευθεριῶν «Libertas minor et libertas major». Ἡ μικρὴ ἐλευθερία ἦταν ἡ πρώτη, ἡ ἀρχικὴ, ἡ ἐλευθερία νὰ διαλέξῃς τὸ καλὸ, ποὺ προϋποθέτει τὴ δυνατότητα τῆς ἀμωρίας. Ἡ ἀνώτερη ἐλευθερία ἦταν ἡ τελικὴ ἐλευθερία, ἡ ἐλευθερία στὸ Θεό. Ὁ Ἅγ. Αὐγουστίνος ὑπῆρξε ὁ ἀπολογητὴς τῆς δευτέρας ἐλευθερίας, τῆς ἀνώτερης, καὶ ἔφθασε τελικὰ στὴ θεωρία τοῦ προκαθορισμοῦ ποὺ ὑπῆρξε δυσμενὴς γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἐνα πρᾶγμα εἶναι βέβαιον, ὅτι ὑπάρχουν δύο ἐλευθερίες, ἡ ἐλευθερία νὰ διαλέξῃς τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακὸ, καὶ ἡ ἐλευθερία μέσα στὸ καλὸ. Μιὰ ἐλευθερία ἐξωλογικὴ, καὶ μιὰ ἐλευθερία μέσα στὸ λογικόν: Ὁ Σωκράτης ἐγνώρισε τὴ δευτέρη ἐλευθερία, τὴ λογικὴ ἐλευθερία. Ὅπως καὶ τὰ λόγια τοῦ Εὐαγγελίου «Γνώσασθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» ἀναφέρονται στὴ δευτέρη ἐλευθερία, στὴν ἐλευθερία στοὺς κόλπους τοῦ Χριστοῦ. Ὅταν λέμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ κατώτερα ρεύματα, ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν παθῶν, ὅτι πρέπει νὰ πάψῃ νὰ εἶναι σκλάβος τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ τοῦ γύρω του κόσμου, ἔχομε ὑπ' ὄψει τὴ δευτέρη ἐλευθερία. Τὸ κρυφὸν τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος βρίσκεται στὴ δευτέρη ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πρώτου Ἀδάμ, καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ δευτέρου Ἀδάμ, δηλ. ἡ ἐλευθερία στὸ Χριστό, εἶναι δύο διαφορετικὲς ἐλευθερίες. Ἡ ἀλήθεια κάνει τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον. Ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ δεχθῇ ἐλεύθερα αὐτὴ τὴν ἀλήθειαν, δὲν πρέπει νὰ ἐξαναγκασθῇ καὶ νὰ προσέλθῃ μὲ βία. Ὁ Χριστὸς δίνει στὸν ἄνθρωπον τὴν τελικὴ ἐλευθερία, ἀλλὰ πρέπει πρῶτα ὁ ἄνθρωπος νὰ προσκολληθῇ ἐλεύθερα στὸ Χριστό. Ὁ Ντοστογιέφσκυ μιλώντας γιὰ τὸ Χριστὸ βάζει ὅτι

* Ἀπὸ τὸ βιβλίον: «Τὸ πνεῦμα τοῦ Ντοστογιέφσκυ».

στόμα τοῦ Μ. Ἱεροξετασῆ τὰ λόγια τοῦτα: «Ἐπεθύμησες τὴν ἐλεύθερη ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου, γὰρ νὰ ἔλθῃ ὁ ἀνθρώπος ἐλεύθερα πρὸς ἐσένα, γοητευμένος καὶ σκλαβωμένος ὑπὸ σένα».

Σ' αὐτὴν τὴν ἐλεύθερη υιοθεσία τοῦ Χριστοῦ, οὐνίσταται ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ Χριστιανοῦ, καὶ ὄλο τὸ νόημα τῆς πίστεως, ποῦ εἶναι πρὸ πάντων πράξη ἐλευθερίας. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς πίστεως προϋποθέτει τὴν ἀναγνώριση τῶν δύο ἐλευθεριῶν. Ἐλευθερία στὴν ἐκλογή τῆς Ἀλήθειας καὶ ἐλευθερία μέσα στὴν Ἀλήθεια. Ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ ταυτιστῆ μὲ τὸ καλὸ, μὲ τὴν ἀλήθεια, μὲ τὴν τελειοποίηση, εἶναι αὐτόνομη, εἶναι ἡ ἐλευθερία καὶ ὄχι τὸ καλὸ. Κάθε σύγχυση ἢ ταύτιση τῆς ἐλευθερίας μὲ τὸ καλὸ ἢ μὲ τὴν τελειοποίηση εἶναι μιὰ ἀρνηση τῆς ἐλευθερίας, ἢ βεβαίωση τοῦ δρόμου τοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Τὸ ὑποχρεωτικὸ καλὸ δὲν εἶναι πιά καλὸ, βυθίζεται σὸ κακὸ. Τὸ ἐλεύθερο καλὸ, αὐτὸ ποῦ εἶναι καὶ τὸ ἀληθινὸ καλὸ, προϋποθέτει τὴν ἐλευθερία τοῦ κακοῦ. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ τραγωδία τῆς ἐλευθερίας, ποῦ ὁ Ντοστογιέφσκυ τὴν ἔπιασε καὶ τὴ μελέτησε σὲ ὄλο τῆς τὸ βάθος. Καὶ ἐδῶ κούβεται τὸ μυστήριον τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ τραγικὴ διαλεκτικὴ ξετυλίγεται ὡς ἐξῆς: Τὸ ἐλεύθερο καλὸ, προϋποθέτει τὴν ἐλευθερία τοῦ κακοῦ. Ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία τοῦ κακοῦ ὁδηγεῖ στὴν καταστροφή τῆς ἴδιας τῆς ἐλευθερίας σὲ ἐκφυλισμὸ (ἀλλοίωση) τῆς ἐλευθερίας, σὲ κακὴν ἀναγκαιότητα.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἀρνηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ κακοῦ καὶ ἡ βεβαίωση τῆς ἀποκλειστικῆς ἐλευθερίας τοῦ καλοῦ καταλήγουν ἐπίσης στὴν ἀρνηση τῆς ἐλευθερίας, σὲ ἀλλοίωση τῆς ἐλευθερίας σὲ κακὴν ἀναγκαιότητα. Σὲ μιὰ κακὴν ἀναγκαιότητα ποῦ δὲν εἶναι πιά τὸ καλὸ, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει καλὸ, πορὰ στὴν ἐλευθερία. Αὐτὸ τὸ τραγικὸ πρόβλημα ἀπασχόλησε τὴν χριστιανικὴ σκέψη σὲ ὄλο τὸ διάστημα τῆς ἱστορίας τῆς. Τὸ βρίσκουμε στὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀγίου Λύγουστίνου ἐναντίον τοῦ Πελαγιανισμοῦ, στὴ θεωρία τῶν σχέσεων ἐλευθερίας καὶ χάριτος, στίς φιλονικίες τῶν Γιανσενιστῶν, στὴν ἀρνηση ἀπὸ τὸ Λούθηρο τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, στὴ σκοτεινὴ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου γιὰ τὸν προκαθορισμὸ. Ἡ χριστιανικὴ σκέψη κατεπιέζετο πάντοτε ἀπὸ δύο φαντάσματα τῆς κακῆς ἐλευθερίας, καὶ τοῦ καλοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Ἡ ἐλευθερία ὑπέκυψε ἢ ἀπὸ τὸ κακὸ ποῦ ἀνεκάλυπταν σ' αὐτὴ, ἢ ἀπὸ τὸ ὑποχρεωτικὸ καλὸ.

Τὰ πυρὰ τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως ὑπῆρξαν οἱ τρομεροὶ μάρτυρες αὐτῆς τῆς τραγωδίας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δυσκολίας νὰ λύσουνε τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας ἔστω καὶ μὲ τὴν χριστιανικὴ συνείδηση, φωτισμένη ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀρνηση τῆς πρώτης ἐλευθερίας, δηλ. τῆς ἐλευθερίας νὰ πιστέψῃς ἢ νὰ μὴ πιστέψῃς, νὰ δεχθῆς ἢ

νὰ ἀπορρίψῃς τὴν Ἀλήθεια, ὁδηγεῖ στὴ θεωρία τοῦ προκαθορισμοῦ. Ἡ Ἀλήθεια θὰ τραβῆξῃ τὸν ἀνθρώπο κοντὰ τῆς, χωρὶς τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή τοῦ ἀνθρώπου. Πολὺ ἐπικίνδυνη πλάνη. Καὶ ἡ ὀρθοδοξία ἀκόμη ποῦ εἶναι πολὺ κοντὰ στὴν ἐλευθερία, δὲν ἐκτάλαβε ἀρκετὰ ὅτι ἡ ἐλευθερία φέρνει μέσα τῆς μιὰ ἀλήθεια ποῦ πρέπει νὰ ἀνακαλυφθῇ. Αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει, δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐλευθερία μέσα στὴν Ἀλήθεια, ἀλλὰ ἡ Ἀλήθεια μέσα στὴν ἐλευθερία. Τὴ λύση τοῦ αἰωνίου προβλήματος τῆς ἐλευθερίας δὲν πρέπει νὰ τὴ ζητᾶμε σὸ γεγονός ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι μόνον ἡ Ἀλήθεια, ἀλλὰ ἡ Ἀλήθεια μέσα στὴν ἐλευθερία, ἡ ἐλεύθερη Ἀλήθεια, ἡ ἐλεύθερη ἀγάπη.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο συγχέουν τις τυπικὲς καὶ ὕλικές στιγμές γιὰ τὴν ἀντίληψη τῆς ἐλευθερίας. Αὐτοὶ ποῦ κατέχουν τὴ δεύτερη ἐλευθερία, τὴν ἀνώτερη, ἀρνοῦνται τὴν πρώτη ἐλευθερία, τὴν ἐλευθερία στὴν ἐκλογή τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ σὰν μιὰ ἐλευθερία καθαρὰ τυπικὴ. Ἡ δική τους ἀδιάλλακτη ἀλήθεια δὲν ἀνέχεται κοντὰ τῆς τῆ δυνατότητα τῆς πλάνης. Ἐντούτοις αὐτὴ ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, αὐτὴ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, εἶναι μιὰ ὕλικὴ ἐλευθερία, ποῦ ὁ Ντοστογιέφσκυ δείχνει ὅτι ἀποτελεῖ μέρος τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἀγκαλιάζει ὀλοκληρῆ τὴν ἐλευθερία. Τὸ νὰ τὴν ἀρνηθῆ κανεὶς εἶναι σὰν νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῆς ἐλευθερίας ποῦ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ. Ὁ χριστιανισμὸς λοιπὸν εἶναι ἡ θρησκεία τῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὴν οὐσία του καὶ ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του ἀναγνωρίζει τὴν ἐλευθερία σὲ ὄλες τῆς τις μορφές. Στὸν Χριστιανισμὸ, ὅπως τὸν ἐννοεῖ ὁ Ντοστογιέφσκυ, ἡ τραγωδία τῆς ἐλευθερίας τελειώνει μὲ τὴν νίκη ἀπάνω στὸν ἐξαναγκασμὸ. Ἡ ἴδια ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἐλευθερία πλήρης, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ καταστροφῆ οὔτε ἀπὸ τὸ κακὸ, οὔτε ἀπὸ τὸν ἐξαναγκασμὸ τοῦ καλοῦ. Στὴ χάρις τῆς ἐλεύθερης ἀγάπης, ἡ θεία ἐλευθερία καὶ ἡ ἀνθρώπινη συμφιλώνονται. Ἀλλὰ ἡ θεία Ἀλήθεια, ἡ Ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ, ἔρριξε μιὰ ἀκτίνα ὡς τὴν πρώτη ἀλήθεια, σ' αὐτὴν τὴν ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς ἀνάμεσα σὸ καλὸ καὶ κακὸ σὰν σ' ἓνα ἀναπόσπαστο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως ἀποτελοῦν μέρος τῆς χριστιανικῆς Ἀλήθειας. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν τὸ ἔχει ἀρκετὰ καταλάβει ὁ χριστιανισμὸς ὡς σήμερα. Ὁ Ντοστογιέφσκυ κάνει ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἓνα μεγάλο βῆμα πρὸς τὰ ἔμπροσ.

* *

Ὁ Ντοστογιέφσκυ δίνει στὸν ἀνθρώπο τὴν ἱκανότητα νὰ μῆ σὸ δρόμο αὐτὸν τῆς Ἀλήθειας ποῦ πρόκειται τελικὰ νὰ τὸν

ἐλευθερώση. Ὁ δρόμος ὅμως αὐτός εἶναι χαραγμένος μέσα σέ σκοτάδια, σέ διχασμό καί τραγωδία. Οὔτε ἴσιος εἶναι, οὔτε ὀμαλός ὁ δρόμος αὐτός. Ὁ ἄνθρωπος θά πλανηθεῖ καί θά γοητευθεῖ ἀπό ὀπτασίες, ἀπό φῶς ἀπατηλό, πού θά τόν τραβήξουν σέ πιό βαθειά σκοτάδια. Θά μπορούσαμε χωρίς ἀμφιβολία νά καθιστούσαμε τόν μακρό αὐτό δρόμο πού περνάει ἀπό τήν πείρα τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, πιό μικρό καί πιό εὐχάριστο, περιορίζοντας ἢ καταργώντας τήν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Ἀλλά οὔτε ἀγαπητοί οὔτε ὠφελίμοι εἶναι αὐτοί πού ἔρχονται στό Θεό ἐκτός ἀπό τὸ ὄρομο τῆς ἐλευθερίας. Μήπως ὅλο τὸ νόημα τῆς παγκοσμίου ἱστορικής διαδικασίας δέν περιέχεται στή θεϊκή δίψα νά βρεῖ στήν ἐπιστροφή τῆς τῆν ἐλευθερία ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου; Ὁ ἄνθρωπος ἀργοπορεῖ στήν κίνησή του πρὸς τὸ Θεό. Πρέπει πρῶτα νά δοκιμάσῃ πικρές ἀπογοητεύσεις γιά τὰ ὑλικά πράγματα. Ἡ χάρη πού ὁ Θεός τοῦ στέλνει στό δρόμο του δέν εἶναι ἐπιβεβλημένη, ἀλλά βοηθητική καί ἀνακουφιστική. Κάθε φορά πού ὁ χριστιανικός κόσμος προσπάθησε νά μεταμορφώσῃ τὴ χάρη σέ ὄργανο δυνάμεως καί ἐξαναγκασμοῦ ἔπεσε στόν ἀντιχριστιανισμό, στό δρόμο τοῦ Ἀντιχρίστου. Αὐτὴ τὴ χριστιανική ἀλήθεια γιά τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος, ὁ Ντοστογιέφσκυ τὴν ἐκφράζει μὲ μιὰ ὀξύτητα χωρίς προηγούμενο.

Ἡ ἐλευθερία ἐμφανίζεται μὲ τὸν χριστιανικό κόσμο, γιά τὸν ἀναγεννημένον ἄνθρωπο. Ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Ἀνατολή δέν ἐγνώριζαν αὐτὴν τὴν ἐλευθερία. Ὁ ἄνθρωπος ἦταν προσκολλημένος στήν ἀναγκαιότητα, στή φυσική τάξη, δεμένος μὲ τὴ μοῖρα του. Ὁ Χριστιανισμός ἔδωσε στόν ἄνθρωπο τὴν ἀρχική ἐλευθερία καί τὴν τελική ἐλευθερία. Ὁχι μόνον τὴν ἐλευθερία τοῦ καλοῦ ἀλλὰ καί τὴν ἐλευθερία τοῦ κακοῦ. Ἡ ἑλληνική σκέψη δέν παραδεχόταν παρά τὴ λογική ἐλευθερία. Ὁ Χριστιανισμός ἀνακαλύπτει στήν ἐλευθερία μιὰ ἀρχὴ ἐξωλογική. Ἐνα στοιχεῖο ἐξωλογικό πού ἐκδηλώνεται καί στό περιεχόμενο τῆς ζωῆς, μέσα στό ὁποῖο εἶναι κλεισμένο καί τὸ μυστικό τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἑλληνική συνείδηση φοβόταν τὸ ἐξωλογικό αὐτὸ περιεχόμενο, πού ἦταν φορεὺς τοῦ ἀπείρου, καί τὸ κτυποῦσε μὲ τὴ μορφή καί τὸ πεπερασμένο. Ὁ Ἕλληνας συνέλαβε τὸν κόσμο μέσα στή μορφή, μέσα σέ ὄρια, χωρίς νά ὑποφιαστεῖ τὰ μακρυνὰ διαστήματα, τὸ ἀπειρο. Στόν χριστιανικό κόσμο ὁ ἄνθρωπος δὲ φοβάται πλέον αὐτὸ τὸ ἀπειρο, αὐτὸ τὸ ἀπερίοριστο περιεχόμενο τῆς ζωῆς. Τὸ ἀπειρο ἀπεκαλύφθη μπροστά του. Ἀπὸ δῶ ἔχομε ἀρχίσει μιὰ ἄλλη στάση τῶν χριστιανῶν, ἀπέναντι στήν ἐλευθερία, ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο ἄνθρωπο. Ἡ ἐλευθερία ἀντιτίθεται στήν ἀποκλειστική κυριαρχία τοῦ κατηγορηματικοῦ στοιχείου, σὲ φραγμούς. Ἡ ἐλευθερία προϋποθέτει τὸ ἀπειρο. Γιά τὸν Ἕλληνα τὸ ἀπειρο ἦταν χάος. Γιά τὸν χρι-

στιανὸ τὸ ἀπειρο δέν εἶναι μόνον τὸ χάος, ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία. Γι' αὐτὸ οἱ ἀπειρες ψυχικές ἀνυψώσεις τοῦ ἀνθρώπου δέν μπόρεσαν νά ἐκδηλωθοῦν παρά στόν χριστιανικό κόσμο. Ὁ Faust ἀνήκει στή χριστιανική περίοδο τῆς ἱστορίας, δὲ μπορούσε νά συλληφθῆ ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο κόσμο. Ἡ ἐξηθενημένη θέληση τοῦ Faust εἶναι χαρακτηριστικό τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Ἡ ἐπανάσταση τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας ἐναντίον τῆς τάξης τοῦ κόσμου καί τῆς μοῖρας εἶναι μιὰ ἐκδήλωση ἐσωτερικά χριστιανική. Ἡ ἑλληνική τραγωδία, ἔπως καί ἡ ἑλληνική φιλοσοφία, εἶχανε δεῖξει τὴν ἀνάγκη νά σπάσουν τὰ ὄρια ὅπου ἦταν κλεισμένος ὁ ἀρχαῖος κόσμος, καί ὁδηγοῦσαν πρὸς τὸν νέο χριστιανικό κόσμο. Ἀλλὰ οὔτε στήν τραγωδία οὔτε στή φιλοσοφία δέν ἀπεκαλύπτετο ἀκόμη ἡ ψυχὴ τοῦ Faust, αὐτὴ ἡ νέα καί τρομακτικὴ ἐλευθερία.

Ἡ ἐπαναστατημένη ἐλευθερία φτάνει στοὺς ἥρωες τοῦ Ντοστογιέφσκυ στό ὕψιστο βῆμα τῆς ἔντασης. Οἱ ἥρωές του ἐνσαρκώνουν μιὰ καινούρια στιγμή τῆς ἱστορίας, ἕνα σημεῖο πιό προχωρημένο ἀπὸ τοῦ Faust. Ὁ Faust εἶναι ἀκόμη στό δρόμο. Οἱ ἥρωες τοῦ Ντοστογιέφσκυ, ὁ Raskolnikov, ὁ Stravoguin, ὁ Kirilov, ὁ Ivan Karamaïov ἔφθασαν στό τέλος. Μὲ τὸν Faust βλεπούμε τὸν 19ον αἰῶνα νά ἐνθουσιάζεται μὲ τὴν ἀποξήρανση τῶν ἑλῶν. Μὲ τοὺς ἥρωες τοῦ Ντοστογιέφσκυ, ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία μπαίνει σὲ νέα φάση. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ 20οῦ αἰῶνα εἶναι τὸ Μεγάλο Ἄγνωστο, πού προαναγγέλλεται σὰν κρίση τοῦ πολιτισμοῦ, σὰν τὸ τέλος μιᾶς παγκοσμίου ἱστορικής περιόδου. Ἡ ἐλευθερία στό Ντοστογιέφσκυ δέν εἶναι μόνον μιὰ χριστιανική ἐκδήλωση, ἀλλὰ ἡ ἐκδήλωση ἑνὸς νέου πνεύματος. Ἀνήκει σὲ μιὰ νέα φάση τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού περνάει ἀπὸ μιὰ περίοδο οὐσιαστικά ὑπερβατικῆ σὲ μιὰ περίοδο ἐσωτερικῆς διεισδύσεως. Ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς μορφές, καί ἔπειτα ἀπὸ ὀδυνηροὺς δρόμους ἀνακαλύπτει τὸ βάθος τοῦ ἑαυτοῦ του ἕνα ἐσωτερικὸ φῶς. Τὸ κάθε τι εἰσδύει στὰ βάθη τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος' μέσα ἐδῶ θά ἀποκαλυφθεῖ ἕνας καινούριος κόσμος. Ἡ ὑπερβατικὴ ἀντίληψη, ἀποκαλύπτοντας ἀπ' ἔξω τὴ χριστιανική Ἀλήθεια, σὰν ἀλήθεια ἀντικειμενική, δέν μπορούσε νά πραγματοποιήσῃ ὀλόκληρη τὴ χριστιανικὴ ἐλευθερία. Ὁ Χριστὸς παρουσιάζεται στόν ἐλεύθερο ἄνθρωπο. Θά τοῦ παρουσιαστῆ σὰν τελευταῖα ἐλευθερία, πού τὴ βρίσκει στὰ βάθη τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ Ντοστογιέφσκυ μᾶς δείχνει τὴν τραγικὴ μοῖρα τῆς πρώτης ἐλευθερίας πού ἐκφυλίζεται σὲ αὐθαιρεσία, σὲ ἐπαναστατικὴ βεβαίωση τοῦ ἑαυτοῦ μας. Γίνεται πλέον μάταιη καί χωρίς σκοπὸ, καί ἀδειάζει τὸ άτομο. Κενὴ καί χωρίς σκοπὸ μᾶς παρουσιάζεται ἡ ἐλευθερία τοῦ Stavrogine

καὶ τοῦ Versilov, Ἡ ἐλευθερία τοῦ Svidrigailov καὶ τοῦ Fedor Karamazov διαλύει τὴν προσωπικότητα. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Raskolnikov ὁδηγεῖ στοῦ ἔγκλημα, ἡ δαιμονικὴ ἐλευθερία τοῦ Kirilov καὶ τοῦ Ivan Karamazov σκοτώνει τὸν ἀνθρώπο. Ἐἴτσι ἡ ἐλευθερία σὰν αὐθαιρεσία καταστρέφεται. Μία τέτοια ἐλευθερία, φέρνει μέσα τῆς τὸ σπόρο τῆς καταστροφῆς καὶ φθείρει κι' αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου. Καμμιά ἐξωτερικὴ τιμωρία, οὔτε κανένας ἐξωτερικὸς νόμος βαραίνει τὸν ἀνθρώπο. Μέσα του μιά θεία ἀρχή, ποὺ τοῦ ἔχει ἀποκαλυφθεῖ μ' ἓνα ἐσωτερικὸ τρόπο, κτυπάει τὴ συνείδησή του, καὶ ὁ ἀνθρώπος ἀνάμεσα στὰ σκοτιάδια καὶ στὴν ἐρημιὰ ποὺ μόνος του ἐδιάλεξε, θὰ φθαρή ἀπ' αὐτὴ τὴ φωτιά. Νὰ ἡ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας δπως τὴ φώτισε ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία ὁμοίως μετατρέπεται σὲ δουλεία καὶ σκοτώνει τὸν ἀνθρώπο γιατί μέσα στὴν ὀρμητικὴ μέθη τῆς ἐλευθερίας, δὲν θέλει νὰ λογαριάσῃ τίποτε πάνω ἀπ' αὐτόν. Ἐὸν δὲν ὑπάρχει τίποτε πάνω ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο, οὔτε ὁ ἀνθρώπος ὑπάρχει. Καὶ ἐὰν στὴν ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει περιεχόμενο οὔτε σκοπός, ἐὰν δὲν ὑπάρχει δεσμός μεταξὺ τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας καὶ τῆς θείας ἐλευθερίας, τότε δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία. Ἐὰν τὸ πᾶν εἶναι ἐπιτετραμμένο στὸν ἀνθρώπο, ἡ ἐλευθερία γίνεται σκλάβος τοῦ ἑαυτοῦ τῆς: ὁ ἀνθρώπος εἶναι χαμένος ὅταν γίνῃ σκλάβος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ ἀνθρώπος ἔχει ἀνάγκη νὰ στηριχθῇ σὲ μιά ἀνώτερη φύση. Ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία φτάνει τὴν τελικὴ τῆς ἔκφραση μέσα σὲ μιά ἀνώτερη ἐλευθερία, τὴν ἐλευθερία στὴν

(Ἄκολουθεῖ)

Ἄληθεια. Ἄναντίλεκτη διαλεκτικὴ ποὺ ὁδηγεῖ στοῦ δρόμο τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔγινε ἀνθρώπος. Μόνον μ' αὐτόν ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία ἐνώνεται μὲ τὴ θεία ἐλευθερία, ὁ ἀνθρώπος τύπος μὲ τὸν τύπο τοῦ Θεοῦ. Μόνον ἀπὸ ἐσωτερικὴ πείρα, ἐσωτερικὰ βιωμένη ἀναπηδάει τὸ φῶς αὐτῆς τῆς ἀλήθειας. Τότε καμμιά ἐπιστροφή δὲν εἶναι δυνατὴ στὴν ἀποκλειστικὴ τυραννία ἐνὸς ἐξωτερικοῦ νόμου ἢ σὲ ζωὴ ἀναγκαιότητας καὶ ἐξαναγκασμοῦ. Δὲν ὑπάρχει πλέον παρά ἡ ἀποκατάσταση τῆς πρώτης κατεστραμμένης ἐλευθερίας, στοὺς κόλπους τῆς Ἄληθειας, δηλ. στοὺς κόλπους τοῦ Χριστοῦ. Γιατί ὁ Χριστός δὲν εἶναι νόμος ἐξωτερικός: οὔτε ἐξωτερικὴ ζωὴ. Μεταξὺ τοῦ βασιλείου καὶ τοῦ κόσμου κανένα κοινὸ μέτρο. Ὁ Ντοστογιέφσκυ μὲ ὀργὴ καταγγέλλει ὅλες τὶς τάσεις τοῦ χριστιανισμοῦ νὰ γίνῃ μιά θρησκεία ὑποχρεωτικὴ καὶ ἐξαναγκασμοῦ. Τὸ φῶς τῆς Ἄληθειας, τὸ καλὸ τῆς τελικῆς ἐλευθερίας δὲν μπορεῖ νὰ τὸ δεχθοῦμε ἀπ' ἔξω. Ὁ Χριστός εἶναι ἡ τελικὴ ἐλευθερία, ὄχι ἡ ἐλευθερία χωρὶς σκοπὸ, ἡ ἐπαναστατημένη ἐλευθερία ποὺ σκοτώνει τὸν ἀνθρώπο, ἀλλὰ ἡ ἐλευθερία πλούσια σὲ περιεχόμενο, ποὺ ἀπεναντίας βεβαιώνει τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν αἰωνιότητα. Ἡ τύχη τοῦ Raskolnikov, τοῦ Stavroguine, τοῦ Kirilov καὶ τοῦ Ivan Karamazov μαρτυροῦν γι' αὐτὴν τὴν Ἄληθεια. Ἡ ἐλευθερία τους ὁδηγημένη ἀπὸ τὴν πλάνη τοὺς ἔφερε στὴν καταστροφή. Αὐτὸ ὁμοίως δὲν σημαίνει πὼς θᾶπρεπε νὰ μείνουμε στὸν ἐξαναγκασμό, κάτω ἀπ' τὴν ἀποκλειστικὴ δύναμη ἐνὸς ἐξωτερικοῦ νόμου. Ὁ χαμός τους εἶναι γιὰ μᾶς ἓνα φωτεινὸ μάθημα καὶ ἡ τραγωδία τους εἶναι ἓνας ὕμνος στὴν ἐλευθερία.

Μεταφρ. Α. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ

Τόδε μα ωενθήν γερο

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

Έμμανουήλ Μουνιέ.

Ο Κικέρων είπε για τον πρώτο υπαρξιστή -
προσωναλιστή φιλόσοφο, το Σωκράτη, πως κα-
τέβασε τη φιλοσοφία από τον ουρανό στη γη.
Προσγείωση δηλ. του καθολικού στοχασμού,
μ' υποκείμενο κι' αντικείμενο τον άνθρωπο.
Η αλήθεια, έτσι, γινόταν προσωπική (!), υπό-
θεση του ανθρώπου - ο άνθρωπος έπαιρνε μπρός
στην αλήθεια θέση υπεύθυνου κριτή. Ο Σωκρά-
της είχε σταθερή κ' ήρεμη συνείδηση ήθικης
ήπαρξης - πάσχιζε νά συλλάβει τό ήθικό υπαρ-
ξιακό νόημα της ζωής του, που είταν, γι' αὐ-
τόν, τό μόνο, αναγκάζοντας λογικά τους άλ-
λους νά κάμουν τό ίδιο. Όμως οί μετασω-
κρατικοί υπαρξιστές, ύποστασιακοί (!) και περ-
σωναιλιστές δέ μπόρεσαν νά τηρήσουν μιάν εὐ-
θεία γραμμή όμοιογένειας. Έτσι ή έρμηνεία κ'
ή θέση της προσωπικής ύπαρξης, έγινε, αναπό-
τρεπτα, μιὰ από τις πνευματικές μορφές των
έκαστοτε ιστορικών περιόδων. Η ένότητα του
προσωπικώς ύπάρχειν έναρμονίστηκε με την ένό-
τητα του ιστορικώς ύπάρχειν. Οί υπερβάσεις,
όπου κατάληξαν μερικά υπαρξιστικά πνεύματα
των άκρων, είχαν, άπλά, απόχρωση πλα-
σματικότητας, οίστηγλατημένο δέος, ή ήσυχασμό
λυτρωτικής ανάτασης.

Αφίνουμε τή ρευστή έλληνική προσωναλι-
στική παράδοση, που επίμονα έπι-
καλούνται οί σύγχρονοι εθαγγε-
λιστές του προσώπου μιλώντας
για τους προσωκρατικούς, για
τους Ηράκλειτο, Πλάτωνα, Έπί-
κουρο, Άριστοτέλη, Εδριπίδη, για
τους Πατέρες της Έκκλησίας, και
στεκόμαστε στον φλεγόμενο από
χριστιανική άγωνία Πασκάλ, που
άποξενώθηκε από κάθε γνώση
και πίστευε πως ή ανθρώπινη άπο-
λύτρωση με τή γαλήνη, τήν ήμέ-
ρωση και τήν καθαρότητα της
καρδιάς πραγματοποιείται. Ο
Κίργκεγκωρ τόνοιζε τήν άδύπαρ-
ξία— ήθική και πνευματική— του
προσώπου, διαστέλλοντάς το από
τό μαζικό άτομο, γιατί τό τελευ-
ταίο είναι κάτι τό άνεύθυνα
άπρόσωπο. Όστόσο, με χριστια-
νικό πνεύμα ισχυρής υποκειμενι-
κότητας, μίλησε για τή μεγάλη
έννοια του «πλησίον», που πρό-

πει νάναι πάλι πρόσωπο. Αντιλογικός κι'
αντιδιανοητικός, πρωτεύικός, ύμνητής των βιώ-
σεων που θονούν, του άπόλυτου υποκειμε-
νισμού, της έσωτερικής ταύτισης ανθρώπου και
κόσμου. Μ' αυτόν έγινε, όπως είπαν, ή θεμελίωση
της ύποστασιακής όντολογίας του προσώπου. Πολ-
λές είναι οί όμοιότητες του Κίργκεγκωρ με τον
Hamann, που έκλινε στη θεοσοφία, και με τό
Νίτσε. Η σωκρατική του άρετήρια ξεκάθαρη.
Ο Χούσερλ, ιδρύοντας τή φαινομενολογία
(έπιστήμη της ουσίας κάθε πραγματικού, που
άποτελεί τήν προϋπόθεση όλων των πραγματικών
έπιστημών), καθόρισε τήν αντιψυχολογική συνεί-
δηση της ιδιαιτερότητας του προσώπου, με δέ
συναίρεσε τήν όντολογία. Ο Γιακόπερ άνα-
γνώρισε για πραγματικότητα μόνο ό,τι ή έσω-
τερική ύπόσταση του προσώπου θεωρεί άναγ-
καίο. Ο Χάιντεγκερ διακρίνεται για λιγότερη
διδασκαλικότητα. Πρέπει, άκόμα, ν' αναφερθούμε
στος Σέλλερ, Νικολάϊ, Μπούμερ, στο θερμό θεο-
λογισμό του Μπερντιάεφ, στον άσιατικό μυστι-
κισμό του Σέστοφ και του Σολόβιεβ, καθώς και
στην έμμεσα παράλληλη φιλοσοφία της ζωής
(Lebensphilosophie) των Σίμελ, Σπέγκλερ,
Κάιζερλιγκ κλπ.

Η ιστορική προέλευση των ρευμάτων αυτών
στη Γαλλία δέν προέχτηκε, θαρρώ, όσο θάπρεπε.
Έκτός από τήν επίδραση των Νίτσε, Σέλλερ, Νι-
κολάϊ, έχουμ' εκεί και του καρδινάλιου Newman,
του Πουαγκαρέ, του Μπερξόν, του
πραγματισμού. Έτσι βλέπουμε ένα
συγκεκριμένο επίδρασεων, με πα-
ρακλάδια κ' υποδιαίρεσεις. Από
τή μιὰ τή φιλοσοφική σχολή
της δράσης (Πουαγκαρέ, Λερουά,
Μπλοντέλ, Milhaud), κι' από τήν
άλλη τον καθολικό συγχρονισμό
(Τουρρέλ, Λουαζό κ. ά.). Στην
πρώτη παίρνουνται γι' αρχές ίσο-
δύναμες ο λόγος κ' ή πράξη, συν-
δυάζεται ή σκέψη με τήν έμ-
πραχτη δραστηριότητα και θεμε-
λιώνονται από τήν έμπειρία. Το
έσκίνημα γίνεται από τή Μπερ-
ξονική άποψη πως ύλη και διά-
νοια έχουν τήν ίδια γενεατική
πηγή. Στο δεύτερο υποστηρίζεται
ή έξελικτική προσαρμογή των
χριστιανικών δογμάτων προς τις
κατά καιροδς ανθρώπινες ανάγ-
κες. Ο Newman διατύπωσε
πρώτος τή ριζοσπαστική τούτη

EMMANOYHA MOYNIÉ